

MAGYARORSZÁGI MÁRIA NÁPOLYI KIRÁLYNÉ (1254?–1323) A 21. SZÁZADBAN IS PÉLDAKÉP

PROKOPP MÁRIA

Fraknói Vilmos (1843–1924) történész, az MTA másodelnöke, Rómában a Magyar Történeti Intézet és Művészház alapítója, Magyarországi Mária nápolyi királyné első életrajzírója (1906) emlékének, halála 100. évfordulóján

K I V O N A T: Magyarországi Mária élete ékes bizonysga az Árpád-házi Magyar Királyság kiemelkedő európai tekintélyének. Az 1241. évi tatárjárás hatalmas pusztítása utáni évtizedekben Európa vezető francia államfője, IX. Szent Lajos király öccse, Anjou Károly, akinek fő törekvése volt, hogy felülmúlja bátyja hatalmát, tizenöt évi háborús küzdelem után, 1265-ben elnyeri a Szicíliai–Nápolyi Királyságot. A megszerzett hatalom biztosítását éppen a Magyar Királysággal kötött dinasztikus szerződésben látta. Öt éven át kérte IV. Béla királytól lányai egyikének a kezét, de nem kapta meg. Ezután fordult a király fiához, V. István ifjabb királyhoz, és kérte az egyik lányát nőül, és elnyerte a dolgozatban szereplő Mária hercegnő kezét. S hogy ez milyen fontos volt számára, azt jól jelezte, hogy a lányát, Isabelle-t/Erzsébetet is eljegyezte az ifjabb magyar király fiával, a későbbi IV. Kun Lászlóval. Mária édesanyja a kunok fejedelmének a lánya volt, aki már az 1235-ben szentté avatott Magyarországi Szent Erzsébet nevét viselte. Mária, mint az ifjabb magyar király lánya, jól tudta, világosan látta, hogy mi a hivatása az Anjou-királyságban. Amíg a trónörökös a szicíliai királyfi felesége volt, 1270–1285 között, addig tizenhárom gyermeknek adott életet, és ezt követően mint nápolyi királyné 1285–1309 között mindenben a társa volt férjének, II. Anjou Károly királynak, és jelentős befolyással volt Európa politikai és művészeti életére. S ezt követően mint özvegy nápolyi királyné 1309–1323 között

is hatással tudott lenni az unokája, I. Anjou Károly magyar királlyá választására, ami a Magyar Királyság és az európai politika jelentős eseménye volt.

KULCSSZAVAK: Magyar Királyság, Szicíliai–Nápolyi Királyság, Nápolyi Királyság, a kereszténység 1300. évi első szentéve, a nápolyi Santa Maria Donna-regina klarissza templom, Cavallini, Simone Martini

***Queen Mary of Naples of Hungary (1254-1323),
still a Role Model in the 21st Century***

ABSTRACT: The life of Mary of Hungary is a testimony to the outstanding European prestige of the Hungarian Kingdom during the Árpád dynasty. In the decades after the devastation of the Tartar invasion of 1241, the younger brother of King Louis IX of France, the leading ruler of Europe, Charles of Anjou, whose main ambition was to surpass his brother's power, conquered the Kingdom of SicilyNaples in 1265 after a 15-year war. He considered a dynastic treaty with the Kingdom of Hungary to be the guarantee of the power he had gained. For five years, he pleaded with King Béla IV for marrying one of his daughters, but he did not succeed. He then turned to the king's son, King Béla V, Stephen the Younger and asked for the hand of one of his daughters. Eventually, he married Princess Mary, who is the subject of this essay. The importance of this marriage to him is clearly illustrated by the fact that he also betrothed his daughter Isabelle/Erzsébet to the son of the younger Hungarian king, the future King László IV (Ladislaus the Cuman) of Hungary. Mary's mother was the daughter of the prince of the Cumans, who already bore the name of Saint Elizabeth of Hungary, who was canonised in 1235. Mary, as the daughter of the younger Hungarian king, was well aware of her mission in the Anjou Kingdom. While she was the wife of the Crown Prince of Sicily, from 1270 to 1285, she gave birth to 13 children, and then, as Queen of Naples, from 1285 to 1309, she was the companion in all respects of her husband, King Charles II of Anjou, and had a major influence on the political and artistic life of Europe. Subsequently, as the widowed Queen of Naples, she was able to influence the election

of her grandson, Charles of Anjou I, as King of Hungary between 1309 and 1323, a major event in the Kingdom of Hungary and in European politics.

KEYWORDS: Kingdom of Hungary, Kingdom of Sicily-Naples, Kingdom of Naples, First Christian Holy Year of 1300, Church of Santa Maria Donna Regina of the Poor Clares in Naples, Cavallini, Simone Martini

Magyarországi Mária, nápolyi királyné (1. kép) V. István „ifjabb” magyar királynak elsőszülött gyermeke volt.¹ Az 1241. évi tatárjárás hatalmas pusztítása után 1255 körül született a Magyar Királyság szlavón hercegségében, amely ma Horvátország keleti része, a Dráva és a Száva folyók közötti terület. Apai nagyapja IV. Béla király volt, a második honalapítónk, akit ő igen jól ismert, jóllehet nem laktak közel egymáshoz. Az apai nagyanyja IV. Béla király felesége, Laszkarisz Mária nikaiai bizánci császári hercegnő volt, akit II. András király hozott hazánkba az általa vezetett 1217. évi keresztes hadjárat során (2. kép). Mindkét apai nagyszülő 1270-ben halt meg, amikor az unoka, Mária I. Anjou Károly szicíliai–nápolyi király fiával házasságot kötött, és pompás hozománnyal Palermóba költözött. Mária édesapja, V. István király szülei nyolcadik gyermeke volt, a sok lány után az első fiú, a trónörökös, akit már gyermekkorában megkoronáztak. 1262-től viselte az ifjabb király címet, jóllehet csak 1270-ben, apja halála után birtokolta a teljes jogú királyi méltóságot. Ez a nyolc év komoly küzdelmekkel, fegyveres harcokkal volt tele, amit szerencsésen feloldott Margit, István húga, a szent életű domonkos apáca, a békéltető jobbajával. A fiatal Mária hercegnő mindennek közvetlen szemtanúja volt.

Mária édesanyja, a IV. Béla király által az országba telepített kunok fejedelmének a lánya már a gyerekkorától keresztény volt, és éppen a közelmúltban, 1235-ben szentté avatott Árpád-házi hercegnő után az Erzsébet nevet viselte. Máriát mint fiatal leányt a szülei a budai királyi várhoz közeli Nyulak szigetére vitték, az 1252-re felépült, pompás, új Domonkos-rendi apácaolostorba, hogy

1 Fraknói 1906, 41., 1. jegyzet; Dümmerth 1982.

az írás-olvasás és a főbb tudományok alapjait elsajátítsa. Itt ismerte meg Margit nagynénjét közlőrl, az ő mély lelkisége nagy hatással volt rá. Margit ismertette meg Máriával a már oltárra emelt fiatal háromgyermekes, vidám, boldog Erzsébet életét. Mindössze huszonnégy évet élt, de példás életére felfigyelt már egész Európa. Ez elsősorban az apa, II. András magyar király és Erzsébet rokonságának, valamint az Európa lelkiségét megújító új, ferences rendnek volt köszönhető, de természetesen nagy szerepe volt IX. Szent Lajos Franciaország nagy királya tekintélyének is, aki Mária férjének a nagybátyja volt. Az esküvőjük évében, 1270-ben halt meg mindkettőjük szent életű nagybátyja, illetve nagynénje, IX. Lajos és Árpád-házi Margit hercegnő, és együtt szorgalmazták a pápánál a szentté avatást.

Feltehetően a Nyulak szigeti kolostorban kereste fel Mária hercegnőt az édesapja, V. István ifjabb király 1269-ben a hírrrel, hogy I. Anjou Károly Szicília–Nápoly új királya kérésére eljegyezte őt annak trónörökös fiával, Károllyal.² És hogy a magyar és a szicíliai–nápolyi trón szövetsége szorosabb legyen, I. Anjou Károly király kérésére – aki tizenöt éven át, 1250–1265 között folyó harcok árán szerezte meg II. Hohenstauf Frigyes német-római császár örökségéből a dél-itáliai királyságot – eljegyezte Mária öccsét, László magyar trónörökös is I. Anjou Károly király lányával, aki ugyancsak Erzsébet nevét viselte, s akit a franciák Isabelle-nek neveztek.

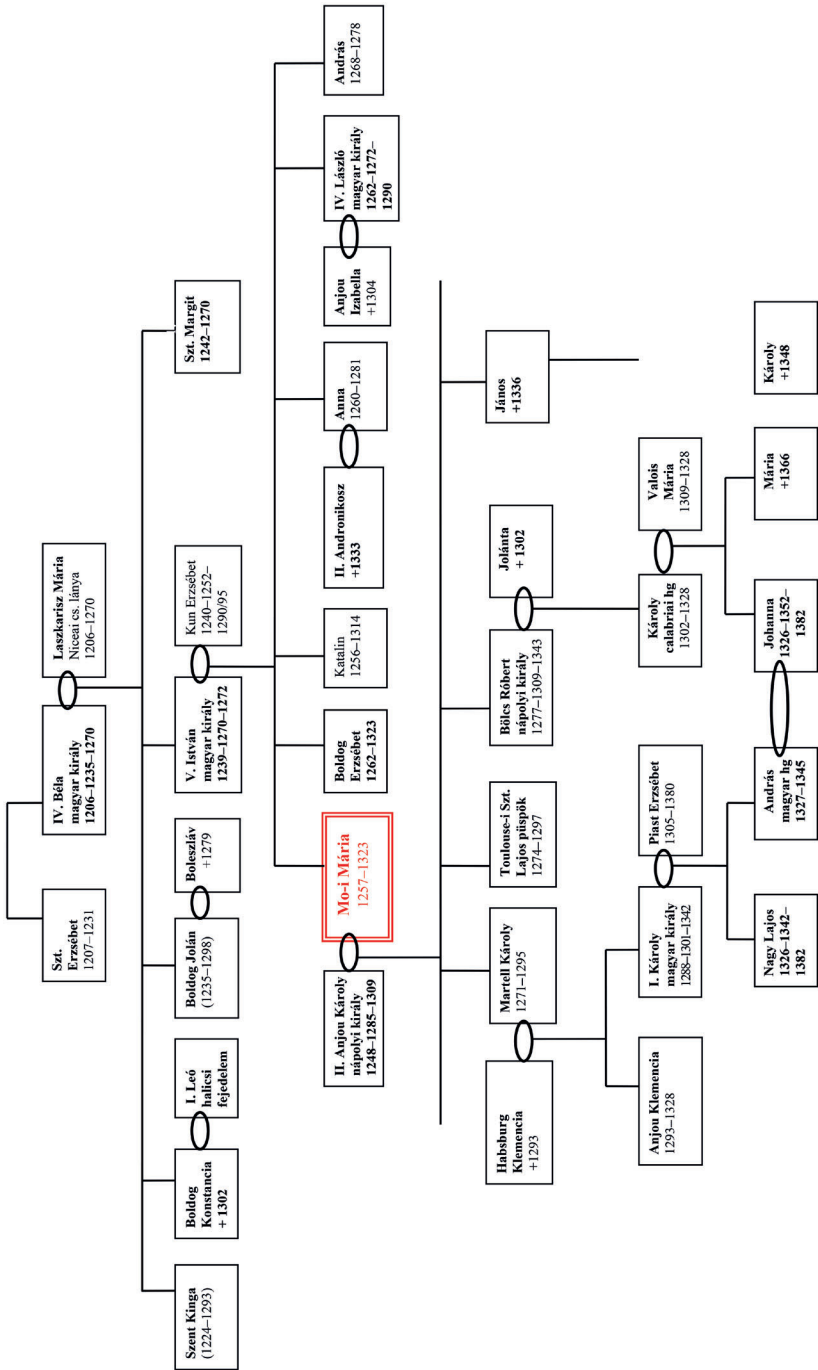
A kettős esküvő 1270-ben nagy pompával létre is jött Palermóban. Mária hercegnőt a gazdag hozománnyal Záránál fogadták a fényes francia és olasz

1. kép. Magyarországi Mária nápolyi királyné ábrázolása az Anjou Biblia Anjou-családfa ábrázolásán. Leuven, Egyetem, Teológiai Kar, Maurits Sabbe Könyvtár, 1340 körül
Forrás: Wikimedia Commons

² Wenzel 2002, 312–316.

MAGYARORSZÁGI MÁRIA NÁPOLYI KIRÁLYNÉ ROKONSÁGA

2. kép. Magyarországi Mária nápolyi királyné családfája. Forrás: a szerző szerkesztése

gályák.³ Máriának nem volt teljesen ismeretlen Szicília. Tudta, hogy Kálmán király is innen hozta feleségét, Buzilla/Felicia normann hercegnőt, és Imre király 1205. évi halála után az özvegy Aragóniai Konstancia királyné is Palermóba távozott, és magával vitte a magyar királynéi ékszereket, kincseket, amelyek 1270-ben ott voltak – és részben még most is ott vannak – a palermói kincstárban.

I. Anjou Károly, aki 1265-től szicíliai–nápolyi király lett, amihez hozzájárult első feleségének hozománya, a délfrancia Provence. Ezt a dél-európai birodalmát a Német-római Császárság felől a Magyar Királyság tekintélyével és erejével kívánta biztosítani.⁴ Minden törekvése arra irányult, hogy túlszárnyalja a bátyja, IX. Szent Lajos francia király hatalmát. Ezt jelezte az említett kettős esküvő Szicília és a Magyar Királyság trónörökösei között. Ez a dinasztikus kapcsolat mindennél beszédesebben igazolja a Magyar Királyság európai tekintélyét a 13. század második felében, a tatárjárás hatalmas pusztításai után is.

Mária magyar hercegnő tudatában volt küldetésének. Tudta, hogy hazája tekintélyét kell képviselnie, egyelőre az idős Anjou király menyeként, és készülnie kell a férje oldalán a királynéi feladatokra. Őt Itáliában kezdettől fogva mind a mai napig *Maria d’Ungheriának* nevezik. Tizenöt éven át várakozott a királynéi szerepre. Ezalatt tizenhárom gyermeknek adott életet, és nagy gondtal irányította nevelésüket. Közben élénk figyelemmel kísérte a politikai eseményeket, amelyek között a legjelentősebb az úgynevezett *szicíliai vecsernye* néven ismert 1282. március 30-i szicíliai felkelés volt, amikor elűzték Anjou Károly királyt. Sziciliát az aragóniai III. Péter király foglalta el. I. Anjou Károly uralma a Nápolyi Királyságra szorult vissza. Mária férje aragóniai fogságba került, akit Mária királyné két fiával váltott ki a fogságból.

1285-ben meghalt I. Károly nápolyi király, és fia követte a trónon, II. Anjou Károly néven. A felesége, Magyarországi Mária az uralkodásban is társa volt, ahogyan ez az Árpád-házi királyi udvarban általános gyakorlat volt Gizella királynétól kezdve, és ahogyan Mária királyné az édesanyjánál, Kun Erzsébet királynénál, és a nagyanyjánál, Laszkarisz Mária bizánci hercegnőnél is látta.

3 Wenzel 1874, 3–25.

4 Fejér 1829–1844, IV. 3. 510.

Ezt bizonyítja, hogy amikor királyi férje aragóniai fogságba került, akkor a pápa, aki a Nápolyi Királyság felett a hűbéri hatalmat gyakorolta, megbízta az egyik Anjou családbeli férfi rokont, hogy a fogság idejére a Nápolyi Királyság ügyeit intézze. Mária királyné erre tiltakozó levelet írt a pápának, hogy a férje akadályoztatása idején ő mint feleség vezeti az országot.

Ezt az öntudatot tanulta nagynénjétől, Árpád-házi Szent Erzsébet hercegnőtől, aki mint türingiai grófné a férje, Lajos távollétében erős kézzel vezette a tartomány ügyeit. A természeti csapások okozta éhínség idején nála voltak a gazdaság kulcsai, s ő intézkedett a juttatásokról is.

Mária nápolyi királyné 1285–1309 között, közel harminc éven át nagy határozottsággal vett részt a férje oldalán az élet minden területén a kormányzásban. Mindenkor kifejezésre juttatta az ő egyéni és egyben a hazája európai tekintélyét. Ezt bizonyítja többek között a nápolyi Santa Maria Donnaregina-templom ma is látható díszítő festése, ahol a keresztboltozat cikkelyeiben egymás mellett, azonos méretben kapott helyet a francia férj Anjou-liliomos címere mellett az Árpádok piros-fehér sávós címere.⁵ (3. kép)

Ez a nápolyi Donnaregina klarissza templom és kolostor csak egy a Mária által építtetett számos templom és palota közül. Ez a templom ma is áll nyolc-száz év történelmi viharai, így a II. világháború hatalmas nápolyi pusztításai és a Vezúv kitörése után is.

Mária nápolyi királyné a férje 1309-ben bekövetkezett halála után ebbe a kolostorba vonult be, ahol külön lakosztálya volt. Nem lett szerzetesnő, de gyakran részt vett a templom nyugati karzatán a zsolozsma imaóráin. A karzat északi falán ma is jelzi a fal piros-fehér sávós festése a három szent magyar király, István, László és Imre mellképével együtt Mária királyné feltételezett ülőhelyét. (4. kép)

Mária királyné egyéniségét az általa Nápolyba meghívott művészek és azok művészi alkotásai jelenítik meg a legjobban számunkra. Ebben is könnyű felismernünk a hazai gyökerek szerepét. A Magyar Királyságban töltött rövid, de az egész életét meghatározó nagyjából tizenöt éves időtartam a tatárjárás utáni nagy újjáépítés ideje volt, amely egybeesett a Szent Erzsébet 1235. évi szentté avatását

5 Leone de Castris 1994; Bertini–Di Cerbo–Paone 2017.

3. kép. Nàpoly, a Santa Maria Donnaregina-templom szentélyboltozatán az Árpád-ház és az Anjou-család címere jelzi a két királyi család között Magyarországi Mária házasságával létrejött szövetséget

4. kép. Nàpoly, a Santa Maria Donnaregina karzatán, az északi falon az Árpád-ház piros-fehér sávjai előtt megjelenő három magyar szent király: István, László, Imre
A képek forrása: Horváth Zoltán György felvételei, Prokopp–Horváth 2014

követő templomépítésekkel és azok méltó ékesítésével. Említsük csak az esztergomi ferencesek hatalmas bazilikájának építését, amely a krónikák feljegyzése szerint vetekedett a Várhegyen épült főszékesegyházzal, a „szép templommal”. A város központjába, a királyi palota közelében épült ferences kolostor és

5. kép. Esztergom, a Magyar Királyság fővárosának pecsétnyomója, 13. század, Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum. Forrás: MNM Történeti Tár, Pecsétnyomó Gyűjtemény

templom képét őrzi a város 13. századi ékes, arany pecsétnyomója is. (5. kép) Ennek az ábrázolásnak a tárgya, Esztergom, a Magyar Királyság királyi székhelyének európai hírnevét hirdető Duna menti városképe az emeletes palotákkal, amelyek a tornyokkal megerősített várossal fölé emelkednek. E jeles ötvösmű művészi megjelenítése is méltán jelzi a magyar ötvösség kiemelkedő európai színvonalát.

Említhetnénk továbbá a Kárpát-medence egészét betöltő középkori Magyar Királyság 10–13. századi magyar művészetének az azóta eltelt több mint nyolcszáz év után is még látható pompás emlékeit, amelyek hatása, közvetve és közvetlenül, felismerhető a magyar Mária nápolyi királyné által készíttetett nápolyi, assisi, sőt a Nápolyi Királysághoz tartozó provençe-i emlékeken is.

Mária királyné Nápolyban bőkezűen támogatta a szerzetesrendeket, főképpen az új alapítású koldulórendeket, a ferenceseket és a domonkosokat éppen úgy, ahogyan a hazájában látta nagyszüleinél és szüleinél. Nápolyban a San Domenico Maggiore hatalmas gótikus épületegyüttese, a Dóm és a San Lorenzo Maggiore a királyi család jeles művészi síremlékeivel, és nem utolsósorban a már említett Santa Maria Donnaregina klarissza kolostor és templom a gazdag 14. század eleji freskódísszel jól jelzik Mária királyné hihetetlen aktivitását a művészetpártolásban is.⁶

6 Venditti 1969, 678.

6. kép. Pietro Cavallini, próféta és apostol az örökzöld datolyapálma két oldalán Krisztus egyháza Ó- és Újszövetségének egységét jelzi. 1310 körül, freskó, a Santa Maria Donnaregina-templom ábrázolása a hajó északi falán. Forrás: Horváth Zoltán György felvétele, Prokopp–Horváth 2014

Vessünk néhány pillantást közelebből is erre a Santa Maria Donnaregina klarissza templomra, amelyet Mária királyné építtetett újjá, és amelyet a legközelebb érzett a szívéhez, annyira, hogy ide vonult be özvegysége éveire.

A klarissza templomoknál előírás kívánja meg a szemlélődő életmódot folytató szerzetesnők teljes elzártságát még a templomon belül is. A helyüket fal zárja el a templom terétől a szentély mögött. A kapcsolatot a templomtérrel csak a kis ráccsal lezárt ablak képezi, amelyen a szentmise adott részénél a miséző pap benyújtja az apácák számára Krisztus testét az átváltoztatott ostya alakjában.

Ezzel szemben a nápolyi Santa Maria Donnaregina klarissza templomnál a szerzetesnők helye a nyugati oldalon lévő nyitott karzaton van. Itt volt a helye, a trónusa, Mária királynénak is. A stallumának a helyét jelzik a karzat északi falán, a templomhajó felé közvetlenül letekintő szélén a piros-fehér sávok, az Árpád-ház színei előtt megjelenő három szent magyar király, István, Imre és László mellképe. Mindhármukat egész Európa tisztelte. Istvánt és a fiát még a 11. század végén I. László magyar király avattatta szentté 1083-ban.

I. László királyt pedig III. Béla magyar király állíttatta példaképül egész Európa számára 1192-ben. Ő az igazi keresztény lovag, aki felismerte Szent István király politikájában az igazi értéket annak ellenére, hogy a nagyapját, Vazult megvakíttatta, hogy alkalmatlanná váljon az uralkodásra – és elűldözte az országból.

A Santa Maria Donnaregina-templom, az itáliai korai gótika kiemelkedő alkotásának a pompás műemlékvédelmi helyreállítását a századok különböző célú átalakításai után az itáliai műemlékvédelem az 1930-as években példaértékűen valósította meg. A falképek a templom hajójában Pietro Cavallini 1310 körüli művészete csúcspontját képviselik. A fénylő kék háttér előtt, datolyapálmák két oldalán egy-egy ószövetségi próféta és egy-egy apostol áll, méltóságteljesen, a kezükben iratkeercset, illetve nyitott könyvet tartanak az Isten örök érvényű üzenetét közvetítő tanításuk lényegét idéző felirattal.⁷ (6. kép) A diadalíven a templom titulusa, az Istenanya angyalok általi mennybe felvételét ábrázolja a freskó. S vele szemben a karzat nyugati falán az *Utolsó ítélet* hatalmas jelenete látható. Az ítélet látomása alatt a félalakos képsor Mária királyné és férje, II. Anjou Károly kiterjedt családjának tagjait mutatja be.⁸

A templom hajóját és benne a karzatot a reneszánsz kor lapos mennyezete zárja le. De felette megvan a gótikus keresztboltozat is. Így az utolsó ítélet jelenete feletti, a nyugati falat lezáró, *Napba öltözött Asszony*, széttárt kézzel az Atyaistent dicsőítő ábrázolás, a két főangyal, Mihály és Gábrriel monumentális alakja között már a padlástérbe került. A fentiekben említett teológiai tartalmú tanítást közvetítő falképekkel szemben az apácák karzatán lévő gazdag freskóciklusok az északi és déli oldalfalon elevenen sugározzák Mária királyné személyes üzenetét.

Az északi oldalon, Mária királyné egykori stalluma mellett, négy sorban sokalakos jelenetek láthatók. (7. kép) A felső három sor Jézus életét mutatja be a ferences misztika 13. századi, Szent Bonaventura elmélkedései nyomán készült *Meditationes vitae Christi* széles körben elterjedt kéziratai alapján az utolsó vacsorától a pünkösdi örömnepig. Valószínű, hogy a reneszánsz lapos

⁷ Boskovits 1983, 297–330.

⁸ Prokopp 2014, 57–58.

7. kép. Santa Maria Donnaregina, a karzat északi falának összképe, a passióciklus alatt Szent Erzsébet élete, freskó, Cavallini-műhely, 1310-es évek. Forrás: Horváth Zoltán György felvétele, Prokopp–Horváth 2014

mennyezet felett, a gótikus keresztboltozat alatt indult az eredeti képsor az angyali üdvözléssel és Jézus gyermekségének képeivel, de ezek ma már nem láthatók. A negyedik, alsó sorban, a nézőhöz legközelebb, a magyar Árpád-házi Szent Erzsébet 13. század eleji, közel kortárs, Mária királyné nagynénje és példaképe életének hat fő jelenete látható, a háttérben további kitalakos események kíséretével.

Ez a képsor őrzi az egyetlen, magyar földön született Szent Erzsébet-életrajzot, amelyet Mária királyné az emlékezetében, a szívében vitt el Nápolyba, és tolmácsolta a festőművésznek.⁹

Itt, az első képen megjelenik az esztergomi királyi palota márványintarziás homlokzata, amelynek erkélyén történt az első rózsacsoda a hároméves Erzsébet és apja, II. András király párbeszéde alkalmával (8. kép), amelyet később több rózsacsodás jelenet követett Erzsébet és a férje találkozásakor. Ezen a képen láthatjuk az emeleti terasz alatt a négyéves Erzsébet búcsúját az édesanyjától,

9 Prokopp 2009, 158–159.; Prokopp–Horváth 2014, 79–80.

8. kép. Szent Erzsébet rózsacsodája az esztergomi királyi palota erkélyén az édesapa, II. András király előtt, és Erzsébet búcsúja anyjától, freskó, 1310-es évek, Santa Maria Donnaregina, karzat északi falán. Forrás: Horváth Zoltán György felvétele, Prokopp–Horváth 2014

annak ölébe bújva, vagy pontosabban az édesanya, Gertrúd királyné búcsúját a kislányától. Az ábrázolás töredékes, de egyértelműen felismerhető a 8. képen.

A nápolyi Santa Maria Donnaregina-templom Szent Erzsébet-ciklusa az egyetlen ismert magyar megrendelő által készült Szent Erzsébet-élettörténet, amelynek a szövege egyelőre nem ismert, de a képsor egyértelműen igazolja a magyarországi gyermekkoruk ezt a két jelenetét.

A német földön született *viták*ban nincsen szó a magyarországi gyermekkorról. Mária királyné bizonyára többször is átélte tizenhárom gyermekének egyikével-másikával kapcsolatban a gyermekétől való kényszerű elválás mély fájdalmát.

A nápolyi Donnaregina-templom Szent Erzsébet-képsora tárja fel számunkra a legteljesebben Árpád-házi Mária nápolyi királyné egyéniségét, lelkének gazdagságát.

Miért merjük ezt mondani? Mert a képek egyértelműen magukkal ragadják a szemlélőt. Érezzük, hogy a művész – aki minden valószerűség szerint Mária királynéhez közel álló, a Cavallini-műhelynek egy név szerint még ismeretlen, a

9. kép. Erzsébet esküvője, freskó, 1310-es évek, Santa Maria Donnaregina, a karzat északi falán. Forrás: Horváth Zoltán György felvétele, Prokopp–Horváth 2014

10. kép. Erzsébet búcsúja a keresztes hadjáratba induló férjétől, freskó, 1310-es évek, Santa Maria Donnaregina, a karzat északi falán. Forrás: Horváth Zoltán György felvétele, Prokopp–Horváth 2014

mesternél líraibb lelkületű, jeles művésze volt – érzékeltetni tudta, hogy Erzsébet olyannyira példaképe volt a királynénak, hogy teljesen azonosult vele. Az esküvő jeleneténél (9. kép) jól érezzük a minden külsőséget, színpadias ünnepélyességet nélkülöző lángoló szerelmet, amely áthatotta Erzsébet lelkét az esküvő szertartásán. S ezt csak azért tudta ez a kiváló művész megjeleníteni az 1310-es években, mert személyesen hallotta Mária királynétól az ő példaképe, Erzsébet nagynénje történetét, s a festő látta és érezte, hogy Mária magáévá tette, átélte Erzsébet érzelmeit. Ugyanezt a teljes azonosulást érezzük az Erzsébetnek a keresztes háborúba induló férjétől való búcsúját ábrázoló jeleneten is. (10. kép) Itt Erzsébet szívet tépőn kéri a férjét, a kezében tartva a napokon belül születendő harmadik gyermekük bölcsőjét, hogy kérjen haladékot a császártól. Ezt az érzést is milyen sokszor élhette át a magyar Mária hercegnő mint a nápolyi trónörökös felesége tizenhárom gyermekük egyike-másika születése előtt, az aragóniaiak háborúja idején.

A karzat déli falán ugyancsak négy sorban gazdag képsor volt látható: Alexandriai Szent Katalin és Római Szent Ágnes élettörténete. Ezek ma igen töredékesek. A templom falképdíszének gondolati rendszerében azonban fontos szerepük van. A két ókeresztény vértanú szűz uralkodó, illetve előkelő hátagja volt, hasonlóan Mária királynéhez. Szent Katalin a műveltségben is példaképe volt Máriának, míg Római Szent Ágnes apai ágon a nagynénjének, Prágai Szent Ágnes (1211–1282) klarissza nővérnek volt a védőszentje, aki Mária királyné gyermekkorának jól ismert élő alakja volt, és aki a klarissza rend alapítójával, az 1253-ban elhunyt Assisi Szent Klárával levelezésben állt. Mária szívéhez ő igen közel állt, mert az ő boldoggá avatása egy időben folyt Mária Lajos fiának szentté avatásával. Lajost, Toulouse püspökét 1317-ben, Prágai Ágneszt 1318-ban avatta boldoggá az egyház, éppen a Donnaregina-templom felszentelése évében. A freskók készítésekor tehát igen aktuális volt a Donnaregina klarissza kolostorban a klarissza Szent Ágnesre emlékezni. Római Szent Ágnes tiszteletét az is indokolta, hogy ő volt a Donnaregina-kolostor apátnőjének, Agnese Caracciolónak is a védőszentje.¹⁰

10 Prokopp–Horváth 2014, 81–82.

A nápolyi Santa Maria Donnaregina-templombelső freskódíszítésének ikonográfiai programját a fentiek értelmében alapvetően a templomot újjáépíttető Mária királyné határozta meg. A szentély oldalfalait a hatalmas gótikus ablakok töltötték be, ahonnan szabadon áramlott a keleti napfény a templomba a színes üvegablakokon át, káprázatos, misztikus fényt sugározva a belső felé.

Itt, az oltár mögött kapott helyet Mária királyné pompás síremléke (11. kép), amelyet a halála után, 1323-ban, az ő harmadik fia, Bölcs Róbert király készíttetett.¹¹ A szobrászt Mária királynő jelölte meg a végrendeletében, az általa Nápolyba hívott jeles sienai szobrász, Tino da Camaino személyében. Mária királyné fénylő, fehér már-

11. kép. Tino da Camaino: Mária királyné síremléke, Nápoly, Santa Maria Donnaregina, márvány, 1325

Forrás: Horváth Zoltán György felvétele, Prokopp–Horváth 2014

ványszobor alakjában jelenik meg a ravatalon fekvő (12. kép), átszellemült, boldog arckifejezéssel. A négy sarkalatos erény allegóriái tartják a szarkofágot. A sírláda oldalait a tizenhárom gyermek ülő alakjai ékesítik, az előlapon a hét fiú kapott helyet (13. kép) középen a már szentté avatott Toulouse-i Szent Lajos püspökkel, akinek jobbán az elsőszülött, fiatalon meghalt Martell Károly, I. Anjou Károly magyar király édesapja látható, és a balján Bölcs Róbert király,

11 Michalsky 2004, 61–77.; Prokopp–Horváth 2014, 65–70.; Romano d’Orsi 2023, 27–44.

12. kép. Mária királyné a ravatalon, máványszobor, részlet
Forrás: Horváth Zoltán György felvétele,
Prokopp–Horváth 2014

13. kép. Mária királyné fiai, részlet a síremlékről. Forrás:
Horváth Zoltán György felvétele, Prokopp–Horváth 2014

a harmadik fiú, aki követte Mária királyné férjét a nápolyi trónon. A ravatal felett baldachin emelkedik, amelynek íve alatt a Mennyeek királynője, a trónoló Madonna a kis Jézussal fogadja Mária királyné térdelő alakját angyal kíséretével. Ez a pompás síremlék, amely az egyetlen épen fennmaradt síremléke a magyar királyi Árpád-háznak, ma a templom hajójában, az északi falnál áll.

A Donnaregina-templom szentélye a mennyezeti falképekkel, amelyek a keresztboltozat cikkeiben egyenlő nagyságban és egymással teljes egységben ábrázolják a francia és a magyar királyi család címerét, az

Anjou-liliomokat a kék háttér előtt és az Árpád-ház piros és fehér harántsávjait (lásd a 4. képet), ma is méltóképpen sugározza Mária királyné egyéniségét, hirdetve, hogy a házasságával és az ötvenhárom éves nápolyi jelenlétével felmutatta Európának a Magyar Királyság rangját a 13–14. században.

Mária királyné művészetpártolása során minden alkalmat megragadott, hogy terjessze, ápolja a Magyar Királyság, az ő hazája helyét a kortárs keresztény Európában. Ezt látjuk Assisiben, a Szent Ferenc sírja fölé épített bazilika rangú templom alsó templomában, a Mária királyné és Gentile

bíboros által alapított Szent Márton-kápolna bejáratánál. (14. kép) Itt Mária nápolyi királyné rejtett portréját ismerhetjük fel Szent Erzsébet alakjában, Assisi Szent Klára alakja mellett. S ugyancsak az assisi Szent Ferenc-bazilika alsó templomában, a jobb oldali kereszthajóban Mária nápolyi királyné alapította a Szent Erzsébet-kápolnát. A falra festett oltárképen, a Madonna két oldalán Szent István és Szent László magyar királyok jelennek meg.¹² (15–16. kép) A kápolna bal oldali falán folytatódik a szentek képsora háromnegyed alakban. A sort balról jobbra Szent Ferenc nyitja meg, akit az 1226-ban bekövetkezett halála után két évvel, 1228-ban szentté avatott a pápa, s akit Mária királyné kisgyermek korától kezdve nagyon tisztelt.

Szent Ferenc első követőit Mária királyné még a hazájában ismerte meg, és jól tudta, hogy az ő nagynénjével, Szent Erzsébettel közvetlen, lelki kapcsolatban volt. Szent Ferenc őrá hagyta a köpenyét.¹³ Az assisi képsor következő képe Mária királyné másodszülött fia, Lajos, aki a nevét az apai nagybátyja, IX. Szent Lajos (1222–1270) francia király után kapta. Ő is Ferenc testvér követői közé lépett, majd Toulouse püspöke lett. Püspökként is hű maradt a ferences

14. kép. Simone Martini: Szent Erzsébet és Assisi Szent Klára, Assisi, San Francesco-bazilika alsó templom, Szent Márton-kápolna, bejárat, freskó, 1312. Forrás: Horváth Zoltán György felvétele, Prokopp–Horváth 2014

¹² Prokopp 1997, 47–55.

¹³ Werner 2007, Kat. 230. 348–349.

15. kép. Simone Martini: Szent István és Szent László magyar királyok a Madonna két oldalán, 1317, freskó, Assisi, San Francesco-bazilika alsó templom, Szent Erzsébet kápolna, oltárfreskó, részlet. Forrás: Horváth Zoltán György felvétele, Prokopp–Horváth 2014

16. kép. Simone Martini: Szent Ferenc, Toulouse-i Szent Lajos, Szent Erzsébet, Prágai Szent Ágnes és Szent Imre magyar trónörökös, 1317, freskó, Assisi, San Francesco-bazilika alsó templom, Szent Erzsébet-kápolna oltárfreskó, részlet. Forrás: Horváth Zoltán György felvétele, Prokopp–Horváth 2014

hívásához, ápolta a betegeket, szolgálta rendtársait és a szegényeket. A következő szent *Árpád-házi Szent Erzsébet*, aki Mária királyné legfőbb példaképe volt, a nagyapja testvére, akit mint boldog édesanyát, három gyermek anyját és mint szerelmes feleséget avatott szentté a pápa 1235-ben, a testvére, IV. Béla király megkoronázása évében. A következő Szent Imre herceg, István király

szűzi életű trónörökös fia, akit a királlyá koronázása előtti napon öltek meg az ellenfelei 1031-ben, miután 1030-ban legyőzte II. Konrád német-római császár hatalmas seregét, amely a Magyar Királyság megdöntését tűzte ki célul.

Az assisi Szent Erzsébet-kápolna oltárfreskójának negyedik szentje egy ferences női szent, akit én az 1318-ban boldoggá avatott Prágai Szent Ágnes klarissza apácával, Mária királyné apai nagynénjével azonosítok.¹⁴

Ezt a képsort 1317-ben készítette Mária királyné Lajos fia szentté avatása évében, Istennek hálát adva, Őt dicsőítve. A festőművész a sienai Simone Martini volt, akit Mária királyné hívatott Nápolyba, és lett a királyi pár udvari festője. Ő készítette az Assisi Szent Ferenc-bazilika alsó templomában a Szent Márton-kápolna pompás falfestészeti díszítését is a Pannónia római provinciában született Szent Márton életét bemutató remekművű képsorral. Ezt a ciklust is hálaadásból készítette az özvegy Mária királyné az 1312. év után közvetlenül. Ugyanis miután Gentile bíboros nagy örömmel visszatért Rómába teljesítve a pápai megbízatását, 1310-ben megkoronáztatta Mária királyné elsőszülött, trónörökös fiának, a már 1295-ben meghalt Martell Károlynak a fiát I. Anjou Károly néven magyar királlyá. Hatalmas győzelem volt ez az esemény Mária királyné számára. III. András magyar király 1301. évi halála után nem volt fiú örökös, de volt több leányági örökös. Mária királyné megnyerte a pápa támogatását, és ezzel megkoronázta diplomáciai életművét, magyar királylányi hivatását. Biztosította az Árpád-ház méltó folytatását a Magyar Királyság élén az ő Anjou-unokáján keresztül, ami a 14. században ismét európai hatalommá emelte hazánkat. Igen valószínű, hogy Mária királyné a mecénása a budapesti belvárosi Nagyboldogasszony tiszteletére emelt Trónoló Madonna-ábrázolásnak is, amelyet Mária királyné az unokája, I. Anjou Károly magyar király harmadik, immár a magyar törvényeknek megfelelő, 1310. évi koronázása után, hálából készíttetett.¹⁵ (17. kép)

Tehát nem helyes a korábbi magyar történelemoktatásunkban elterjedt kifejezés, hogy *kihalt* a magyar királyok Árpádtól eredeztetett családfája. A fiatal magyar I. Anjou Károly királyunk felvirágoztatta az országunk gazdasági életét, megkezdődött a gazdag bányakincseink, a nemesfémek és a vasérc, valamint

14 Prokopp 2013, 197–208.

15 Prokopp 2012, 7–22.

17. kép. Budapest, belvárosi Magyarok Nagyasszonya-plébániatemplom szentélyében Mária királyné által készíttetett Madonna-freskó, 1310, hátlából az unoka, I. Anjou Károly magyar király megkoronázásáért. Forrás: Wikimedia Commons, Thaler Tamas felvétele

a só kitermelése, értékesítése, feldolgozása. Európai értékű magyar pénzt, az arany forintot vezette be, és a nemzetközi családi kapcsolatokra épülő diplomáciai kapcsolatok révén biztosította hazánk és Közép-Európa fejlődését. Ezt igazolja a Visegrádra összehívott 1335. évi közép-európai kongresszus, amely ma, hétszáz év után is iránymutató Európában.

De míg a politikában inkább csak közvetetten volt szerepe Magyarországi Mária nápolyi királynénak, addig a művészetpártolásban, a kulturális életben közvetlenül nyilvánult meg az országa határain is túlterjedő vezetői egyénisége. Jó alkalom volt erre az első szentév, amelyet 1300-ra hirdetett meg VIII. Bonifác pápa Rómában a katolikus egyház számára. A Római Birodalomban 313-ban Nagy Konstantin császár által kiadott milánói rendelet engedélyezett először szabad vallásgyakorlatot a Jézus Krisztus által, az 1. század elején alapított egyház

számára, a közel három évszázados üldözés után. Az ezután épített keresztény templomok azonban 1300-ra, ezer év után, igencsak felújításra szorultak. Mindenekelőtt Róma hét főtemplomát, a kereszténység legfőbb emlékhelyeit igyekeztek a pápák méltóképpen erre az évre helyreállítani. Ezek voltak azok a templomok, amelyeket a szentévre Rómába látogatóknak fel kellett keresniük, hogy a hitükben megerősödjének, és ezáltal Istentől elnyerjék a bűneik bocsánatát. Ezek a következők voltak: a Szent Péter főapostol kivégzésének a helyén épült Szent Péter-bazilika a Vatikán-dombon, a falakon kívüli Szent Pál-bazilika, amely a római polgár Pál apostol lefejezésének helyén épült, a Lateráni Szent János-bazilika, a pápák első székhelye, a Santa Maria Maggiore, az Istenanya legfőbb temploma, továbbá a Santa Croce in Gerusalemme-bazilika Jézus szenvedéseinek ereklyéivel, a San Lorenzo in Verano-bazilika, Szent István és Szent Lőrinc első vértanúk sírjával, és a hetedik római főtemplom a Szent Sebestyén-bazilika a Callixtus-katakomba felett. De ezeken kívül számos 1300 körül épült jeles templomot ismerünk Rómában, amelyek ma is őrzik Magyarországi Mária nápolyi királyné korának emlékeit. Ilyen a Santa Cecilia in Trastevere-templom, amely Szent Cecília szűz és vértanú családi palotája helyén épült, és amelyet Pietro Cavallini jeles római festőművész díszített pompás falképekkel.

Ez a művész 1308-tól Nápolyban dolgozik, amint ezt a fentiekben, a nápolyi Santa Maria Donnaregina-templom falképeivel kapcsolatban bemutattam.

A fentiekben Mária magyar hercegnő, V. István lánya, nápolyi királyné életét nagy vonásokban áttekintve nem nehéz rámutatnunk, hogy ő minden korban, így a 21. században is példakép minden honfitársunk, sőt minden ember számára.

Példaképünk abban, hogy tudatosítsuk saját magunk értékeit, amelyek nem a mi érdemeink, hanem a Teremtő ajándékai. A mi dolgunk a kapott képességek maximális kibontakoztatása az adott életkörülmények között. Ezután fel kell ismernem, hogy mi az én feladatom, amit senki más nem tud helyettem elvégezni, mert nincs két egyforma ember, tehát nincs két azonos életfeladat sem. Tanuljuk meg a 13. századi magyar királylánytól, Mária nápolyi királynétól, hogy legyen magyar öntudatunk, bárhol élünk is a világban, s legyen akaratunk szeretetben szolgálni a családunkat, a közösségünket, a hazánkat és az egyetemes emberiséget, mert „a Szeretet mozgat Napot és minden Csillagot”. (Dante, Isteni Színjáték, XXXIII. 144–145.)

Felhasznált irodalom

- Bertini–Di Cerbo–Paone 2017. Bertini, Antonio – Di Cerbo, Cristiana – Paone, Stefania: *Filia sanctae Elisabethae: la committenza di Maria d’Ungheria nella chiesa clariana di Donnarregina a Napoli*. In Colesanti, Gemma-Teresa – Garí, Blanca – Jornet-Benito, Núria (eds.): *Clarisas y dominicas. Modelos de implantación, filiación, promoción y devoción en la Península Ibérica, Cerdeña, Nápoles y Sicilia*. Firenze University Press, Firenze, 2017. 11–69.
- Boskovits 1983. Boskovits, Miklós: Proposte (e conferme) per Pietro Cavallini. In Romanini, Annamaria (ed.): *Roma anno 1300. Atti della IV settimana di studi dell’arte medievale dell’Univ. di Roma „La Sapienza”*. L’Erma di Bretschneider, Roma, 1983. 297–329.
- Dümmerth 1982. Dümmerth Dezső: *Az Anjou-ház nyomában*. Panoráma, Szombathely, 1982.
- Falvay 2009. Falvay Dávid (szerk.): *Árpád-házi Szent Erzsébet kultusza a 13–16. században*. Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány, Budapest, 2009.
- Fejér 1829–1844. Fejér György: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Budapest, 1829–1844.
- Fraknói 1906. Fraknói Vilmos: *Mária: V. István leánya nápolyi királyné 1271–1323*. Budapest, Franklin-Társulat ny., 1906.
- Leone de Castris 1994. Leone de Castris, Pierluigi: Napoli „capitale” del gotico europeo. In Pace, Valentino – Bagnoli, Martina (eds.): *Il gotico europeo in Italia*. Electa Napoli, Napoli, 1994. 239–264.
- Michalsky 2004. Michalsky, Tanja: MATER SERENISSIMI PRINCIPIIS. The Tomb of Queen Mary of Hungary. In Elliott, Janis – Warr, Cordelia (eds.): *The Church of Santa Maria Donnarregina. Art, Iconography and Patronage in Fourteenth-Century Naples*. Routledge, London, 2004. 61–77.
- Prokopp 1997. Prokopp Mária: Simone Martini: A Szent Erzsébet-kápolna fal-kepei az assisi Szt. Ferenc bazilika alsó templomában. *Ars Hungarica*, 25. (1997), 1–2. sz. 47–55.

- Prokopp 2009. Prokopp Mária: A Magyar Királyság szerepe Szent Erzsébet egyetemes tiszteletében: Adalékok Szent Erzsébet ikonográfiájához. In Falvai Dávid (szerk.): *Árpád-házi Szent Erzsébet kultusza a 13–16. században*. Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány, Budapest, 2009. 153–162.
- Prokopp 2012. Prokopp Mária: Újonnan felfedezett középkori falképek Pest város plébániatemplomának főhelyén. *Tanulmányok Budapest Múltjából*, 36. (2012), 7–22.
- Prokopp 2013. Prokopp, Mária: Die hl. Agnes im Altarfresko von Simone Martini in der Hl. Elisabethkapelle in der Unterkirche von San Francesco in Assisi. In Šmied, Miroslav – Záruba, František (Hrsg.): *Svatá Anežka Česká a velké ženy její doby. Die heilige Agnes von Böhmen und die großen Frauen gestalten ihrer Zeit*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 2013. 197–208.
- Prokopp–Horváth 2014. Prokopp Mária – Horváth Zoltán György: *Nápoly középkori magyar emlékei a XIII–XV. századból*. Romanika Kiadó, Budapest, 2014.
- Romano d’Orsi 2023. Romano d’Orsi, Rosa: *Maria d’Ungheria e il suo sepolcro medioevale*. Elio de Rosa, Roma, 2023.
- Venditti 1969. Venditti, Adolfo: Urbanistica e architettura angioina. In *Storia di Napoli*. III. Società Editrice Storia di Napoli, Napoli, 1969. 678.
- Wenzel 1874. Wenzel Gusztáv: *Magyar diplomáciai emlékek az Anjou-korból*. I. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1874.
- Wenzel 2002. Wenzel Gusztáv: *Árpád-kori új okmánytár*. VIII. Jókai Mór Városi Könyvtár, Pépa, 2002.
- Werner 2007. Werner, Matthias: Grosse Franziskanische Elisabeth-Vita. (Fragment II.) In Blume, Dieter – Werner, Matthias (Hrsg.): *Elisabeth von Thüringen – eine europäische Heilige*. Katalog, Bd. 1., Imhof Verlag, Petersberg, 2007. Kat. 230. 348–349.